

1-1. 13588
JL-360

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ
И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ
Серија I, год. III

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
У БЕОГРАДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
У НИКШИЋУ

СРПСКИ ЈЕЗИК

Бр. 1-2
Београд, 1998

*Објављено у
Издању Института за српски језик
Београд*

МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ (Београд)

ТВОРБА ТОПОНИМА С ПРЕФИКСОМ ЗА-

У раду се, са синхроне позиције, разматра творба топонима са префиксом *за-* и одређује њихово творбено значење праћено семантичком мотивационе основе којој префикс *за-* модификује значење.

Међу топонимима који су мотивисани положајем у простору спадају и топоними с префиксом *за-* о којима ће овде бити речи. Њихова основна семантичка специфичност је тежња да се помоћу маркираног објекта прецизније лоцира положај другог који се именује. У почетку се одређивање локалитета изражавало синтаксичком конструкцијом предлог + именица у косом падежу да би се та конструкција на плану творбе претворила у спој префиксалног елемента (који је настао од предлога) и номинативног именичког облика, у једним случајевима, односно у спој префикса, основе и суфикса, у другим случајевима. Тако је дошло не до одређивања локалитета него до именованја одређеног локалитета. У ономастичкој литератури је већ утврђено да најстарији слој топонима представља управо *nomina topographica* са предлошком конструкцијом типа *За брдом*, *Под брдом* пошто се тим поступком најједноставније одређивала локација.¹ Овакве синтаксичке конструкције, међутим, у служби именовања задржале су се у катастарским пописима, али их данас у српском језику нема у именованима стандардних места (села, градова и др.).²

¹ Анализа топонима у овом раду спроведена је на основу *Именика места у Југо-славији* (део који се односи на српско-хрватско подручје), Београд 1973. Уз то смо се понекад помагали микротопономастичком грађом села Црквичког Поља у Пиви (ЦГ).

² В. о томе у књизи Р. Šimunovića, *Istočnojadranska toponimija*, Logos, Split 1986, на стр. 28.

Творбени модели који функционишу при образовању овог топонимског слоја су дакле врло стари и представљају општесловенско језичко наслеђе³. Међутим, ови модели и данас у савременом језику показују одређену живост творбе. Говорићемо о творби, дакле, са синхроне тачке гледишта.

Већина топонима с префиксом *за-* задржала је јасну мотивациону структуру те се са сигурношћу у већини случајева могу реконструисати основни правци творбе. Само мањи број топонима (наравно, у оквиру *Именика месџа у Југославији*) изгубио је за говорника савременог српског језика творбену везу са префиксом *за-* или даје могућност различитих тумачења мотивисаности. На пример: *Замршиџен*, *Зачула* и др.⁴

Структурно посматрано — три су творбена начина по којима се творе топоними који у себи садрже префикс *за-*. Префиксални начин творбе обрадио је у пољском, а делимично и у другим словенским језицима, па и српском, *Mieczysław Karaś*.⁵ Међутим, како и аутор сматра, за остале словенске језике потребна је детаљнија анализа.

У творби префиксалним начином функционише један творбени модел: *за-* + И (именица у номинативу) а у творби префиксално-суфиксалним начином више творбених модела чији број одговара броју могућих суфиксалних форманата. Овим се, међутим, не исцрпљује творба топонима са *за-*. Постоји и трећи начин према коме настају топоними према префиксалним глаголским основама суфиксалном творбом: *завити* — *Завој*, *(за)гонити* — *Загон*.⁶

При чистој префиксацији настају простије творбене структуре чија је семантичка и творбена кохезија лабавија у односу на чвршће творбене структуре према истим основама које имају топоними префиксално-суфиксалне творбе: *Забрдо* — *Забрђе*, *Заград* — *Заграђе*. Томе доприноси и чињеница да су у савременом српском језику иначе сасвим ретки случајеви именичке творбе чистом префиксацијом са *за-* (усамљени су примери *зашака* [анат.], *забашак*, *зайлош* [бот.]), па их граматичка литература и не бележи. Једино је у топономастичком језичком слоју ова твор-

³ У *Рјечнику из књижевних стварина српских* Ђуре Даничића забележене су три префиксалне именице (*Забрџг*, *Заград*, *Захљъмь*) и више префиксално-суфиксалних.

У регистру имена места *Дечанских хрисовуља* (припремили П. Ивић и М. Грковић), Нови Сад 1976. такође се налазе и топоними с префиксом *за-*: *Заблаије*, *Загорје*, *Заградџи*, *Занога*, *Зайланик*, *Засадалиштије*, *Зайрнавље*.

⁴ У Пиви постоји топоним *Замршиџен* који именује катун овивичен густом црногоричном шумом.

⁵ Исп. М. Karaś, *Nazwy miejscowe typu Podgóra, Zalas w języku polskim i w innych językach słowiańskich*, Wrocław 1955, 144 s.

⁶ У Пиви постоји топоним *Загоница* који означава место међу стенама где се угуни стока у кањон Таре.

ба продуктивна, што би наше бар новије граматике морале већ констатовати.⁷ Номинација следећих топонима извршена је префиксацијом: *Забилје, Забок, Забор, Забус, Загора, Загорица, Заград, Заградина, Загрмље, Загрета, Захрид, Захрић, Захум, Зајаруга, Закмур, Загорење, Залуг, Залуска, Замосћ, Заострог, Зайећ, Зайоље, Заслай, Засћинье, Засћражшиње, Завраци, Завраћа, Заврх.*

Уз неке од ових, али и уз друге основе, настају топоними префиксално-суфиксалним путем, којих је знатно више, али не толико због различитости основа него због могућности различите суфиксалне морфеме. Установили смо следеће творбене моделе:

1) Најпродуктивнији је *за-* + ИО (имен. основа) + *-је*: *Заблеће, Заблајје, Забрђе, Забрежје, Завинограђе, Завреље, Заврије, Задубравље, Задварје, Загорје, Заграђе, Загрмље, Заложје, Залужје, Заножје, Зайеће, Зайлужје, Заречје, Зарожје, Засеље, Засливље, Засћоље, Заушје;*

2) *за-* + ИО + *-(н)ица*: *Забојница, Забрдица, Загајница, Загорница, Закрсница, Закућница, Залужница;*⁸

3) *за-* + ИО + *-ак*: *Заборак, Загорак, Заградци* (мн.);

4) *за-* + ИО + *-а*: *Забрега, Закућа;*

5) *за-* + ИО + *-ина*: *Залесина, Зауглине* (мн.);

6) *за-* + ИО + *-(н)ик*: *Забрежник;*

7) *за-* + ИО + *-ац*: *Забуковац;*

8) *за-* + ИО + *-ø*: *Загор.*

За топониме типа: *Заборани, Забрђани, Загоричани, Залужани* може се рећи да настају на два начина: (1) префиксалним — према основи етника у номинативу множине са функцијом топонима као у случају *Забрђани* — *Брђани* (оба у општини Коњиц, БиХ) или (2) префиксално-суфиксалним према основама нпр. *бор, горица, луг* лексичко-семантичком трансонимизацијом етника у топоним.

Посесивног је типа са основом *хум* и суфиксом *-ск(о)* префиксални топоним *Захумско.*

Трећи начин творбе топонима је суфиксацијом префиксалног глагола као у случајевима: *завићи* — *Завој, заклойићи* — *Заклойица, Закло-*

⁷ Префиксалну творбу елементом *за-* не бележе само наше класичне граматике него је нема нити у табеларном прегледу префиксалне именичке творбе коју даје загребачка Приручна граматика, нити у прегледу С. Бабића у књизи *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Загреб 1986, 551 с.

⁸ Суфиксално проширење са *-н-* у неким случајевима показује да је творба могла да иде и преко одношајног придева, што за синхрону анализу није од значаја.

йача, заломийџи — Залом, замесџи — Замесџ, замрсџи — Замрџије, загонџи — Загон.⁹

Могућа је творба и према придевској основи, али ми у овој грађи нисмо нашли потврде за то. Познат нам је, међутим, микротопоним у Пиви који се зове *Зануглина*, а долази просторно одмах иза микротопонима *Нугла долина*, што упућује на закључак да је творба могла ићи и преко придева *нугли*.

Иако се код топонима не може говорити о лексичком значењу, у овом случају можемо говорити о творбеном значењу, али и о семантици мотивационе основе којој префиксални формат *за-* модификује значење сопственом семантиком примајући примарно значење предлога *за-*. Теоретски би заправо била могућа префиксација сваког постојећег топонима, али само теоретски. Мотивација горе наведених топонима креће се према следећим основама:

а) истакнути појам према коме се одређује положај места које се жели именовати је топографски појам у својству апелатива или још чешће у функцији топонима (односно микротопонима): *брдо, брег, дубрава, главица, град, градина, греда, јаруга, хум, лука, њоље, река, село, слај, сџена, вала, влака, врело, врх* и сл.

б) појам према коме се одређује положај места које се именује је из ботаничког називља било као топоним или у својству апелатива: *биље, бор, буква, гај, горје, грм, гвозд, лес, луг, виноград* и сл.;

в) истакнути појам у основи према коме се одређује положај места које се именује је обично топографски појам који је настао метафоричким путем према изгледу, лику, сличности и другим асоцијацијама на појам чије име носи: *бок, брњица, глава, хрџ, куџ, лога, нога, њлуг, рог, сџо, угао, ухо, враџа* и сл.

г) појам у основи префиксалног топонима може бити неки објекат који доминира у близини: *мосџ, зид, осџрог* и сл.

д) појам у основи префиксалног топонима је суседни топоним као немотивисана реч: *Кмур* (брдо код Фоче) — *Закмур* (село иза тога брда).¹⁰

Земљиште које именују ови топоними је у већем броју случајева обично заклоњено по вертикалној линији (иако је могуће и по просторној линији — *Заблаџо*) иза места што га именује топоним у основи. Ово се потврђује и чињеницом да смо у *Именику места у Југославији* са подручја Војводине нашли свега два топонима: *Загајица* (Вршац) и *Засавица* (Сремска Митровица) а и они се односе на таласаста подручја.

⁹ В. фусноту 6.

¹⁰ У Пиви има *Талум* — *Зашалум*, *Превале* — *Зайривале*.

Уз исте основе могу се како видимо у српском користити различити творбени модели. Тако, на пример, према основи *брдо* имамо *Забрдо*, *Забрђе*, *Забрдица*, *Забрђани*, према *гора* јавља се *Загора*, *Загорје*, *Загорак*, *Загор*, према *град* — *Заград*, *Заградци*, *Заграђе* итд.

Који ће творбени модел онај који именује појам изабрати, не зависи само од положаја земљишта него и од изражајних склоности говорника коме српски језик у том смислу пружа више могућности.

Није нам била намера да у овом чланку утврђујемо како су настајали појединачни стандардни топоними (за што је потребно пре свега добро познавање положаја терена) него смо хтели да укажемо у том смислу на вишеструке могућности творбе које постоје у номинационом систему српског језика.

СЛОВООБРАЗОВАНИЕ ТОПОНИМОВ С ПРИСТАВКОЙ ЗА-

Резюме

В статье рассматривается, со синхронной точки зрения, словообразование топонимов с приставкой *за-*; определяется их словообразовательное значение опираясь на семантику мотивирующей основы, значение которой приставка *за-* модифицирует. Обзор словообразовательных моделей проиллюстрирован отвечающими примерами из сербской топонимии.

Милица Радович-Тешич